

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE
ÉS A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1965

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1965. LXIX. évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Barta János
Király István
Klanczay Tibor
Németh G. Béla
Somogyi Sándor
Sőtér István
Szauder József
Tolnai Gábor
Varga József

SZERKESZTIK

Klanczay Tibor
 felelős szerkesztő
Németh G. Béla

SZERKESZTŐSÉG

Komlowszki Tibor
 titkár
V. Kovács Sándor
Rigó László

Budapest, XI., Ménesi út 11—13.

Varga Imre: Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. században 281
Remete László: Dienes László és a Korunk 292
Tamás Attila: A magyar verses regény és a műfaj néhány sajátja 306

Kisebbségi közlemények

Havas László: A. Cortesius panegyricusa Mátyás és a pápaság diplomáciai érintkezésének tükrében. — **Jelenits István:** Debreceni deákiség. — **Komoróczy Géza:** Óbabilóni levél Ady Endre egyik cikkében. — **Kovács József:** Abet Ádám amerikai évei. — **Komlowszki Tibor:** Balassi alliterációról. 323

Vita

Barta János Madách történetiszemléteiről szóló előadásának megvitatása az Irodalomtörténeti Társaságban (R. Várkonyi Ágnes, Horváth Károly, Baranyi Imre, Nagy Miklós) 337

Adattár

Esze Tamás: Újváry Tamás versei (Második közlemény.) 348
Juhász Géza: Papp Dániel irodalmi kísérletei 363
M. Pásztor József: Irodalmi sajtóper 1934-ben 368

Szemle

Zolnai Béla: Nyelv és hangulat (Németh G. Béla) 373
 Tompa Mihály levelezése (Rigó László) 374
 Gergely Gergely: Tolnai Lajos (Bikácsi László) 379
 Vatai László: Az Isten szörnnyetege (Vezér Erzsébet) 383
 Lengyel Béla: Szovjet irodalom Magyarországon. 1919—1944. (Sipos István) 387

✱

A magyarországi corvinák. — Debreceni deákirodalom a felvilágosodás korában. — A gondolat félnék madár. — Krúdy világa. — Siklós András: Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. — Bogdán István: A magyarországi papíripar története. (Gerézy Rabán, Orosz László, Nácsa Klára, Barta András, József Farkas, Klanczay Tibor) 390

Krónika

A szocialista országok irodalomtudományi intézeti vezetőinek konferenciája Budapesten (Ferenzi László) 396
 Magyar irodalomkutatás a berlini Humboldt-Egyetem Finnugor Intézetében (Szent-Iványi Béla) 396
 A Magyar Irodalomtörténeti Társaság szombathelyi vándorgyűléséről (Rigó László) 400
 Tanulmánykötet a lengyel—magyar irodalmi kapcsolatok köréből (Hopp Lajos) 402
 Intézeti hírek (1965. április 1. — május 31.) 403

A Kardos Tibor szerkesztésében 1960-ban megjelent *Régi Magyar Drámai Emlékek* (RMDE) második kötetében Dömötör Tekla tizennégy alkotásban mutatja be a XVII. század magyar nyelvű színjátszásának termését. A szövegek közül teljes terjedelemben három¹ itt látott először napvilágot. Egy Klaniczay Tibor által 1954-ben felfedezett allegorikus játékról pedig ez ideig még a szakirodalom sem rendelkezett ismeretekkel.² Az utóbbi évtizedek kutatóitól végzett munka kritikai összegezésének eredményeként publikált drámai emlékek száma a kb. ötven éve kiadott drámagyűjtemény három darabjával szemben roppant gazdagodást jelent.³

A kötet sajtó alá rendezőjétől kiadott alkotások között azonban olyanok is szerepelnek, melyek szerinte sem készültek előadásra, nem tekinthetők drámának.⁴ Ugyanakkor nem került bele a gyűjteménybe a XVII. századi magyar nyelvű színjátszás több olyan emléke, melynek létezését a szakirodalom ismeri, melyekre a „Drámai szövegeink története a XVII. században” című bevezető tanulmányában, a bibliográfiában Dömötör hivatkozik,⁵ sőt régebben ő hívta fel rájuk a figyelmet.⁶ Van egy olyan dráma is, melyet azért nem közölt, mivel tévesen úgy tudja, hogy a szövege elveszett.⁷

Így az RMDE XVII. századi anyaga nem ad helyes és teljes képet a korszak magyar színjátszásáról. A kor magyar drámatermése gazdagabb, mint azt a kiadvány bemutatja.⁸ A kötet „néhány kisebb jelentőségű szövegfilológiai pontatlanságának” kiigazításán⁹ túlmenőleg bizonyos tekintetben a bevezető tanulmány is kiegészítésre szorul.

Jelen dolgozat azzal a céllal készült, hogy felhívja a figyelmet a XVII. századi magyar nyelvű színjátszásnak az RMDE-ből kimaradt vagy onnan szándékosan mellőzött termékeire,

¹ Constantinusnak és Victorianak . . . comoediaja. A bor majd a víz dicséreti. Comedia generalis de Conflictu Turcorum et Hungarorum.

² Moralitás-töredék. II. köt. 227–234.

³ ALSZEGHY ZSOLT: Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig. Bp. 1914.

⁴ Két dramatizált szatíra: Actio curiosa és Comoedia Erdély siralmas állapotjáról (vö. az I. köt. 223. 1-on mondottakkal) és Zrínyi: Titirus és Viola. („természetesen nem tartjuk drámának” II. k. 189.)

⁵ KOCZIÁNY LÁSZLÓ: Adalékok a XVII. század végi erdélyi iskolai színjátszáshoz. Nyelv- és Irodalomtud. Közl. Kolozsvár 1957. 133–149. Az itt ismertetett három XVII. századra datált előadás közül az elsőként tárgyalt (140–142. l.) darabot a szereplőkre vonatkozó adatok miatt legfeljebb 1701 végén vagy 1702-ben játszhatták legkorábban.

⁶ DÖMÖTÖR TEKLA: A magyar Lázár-dráma nagyszebeni előadásához. FK 1955. 412–413. Itt szól Dömötör a szebeni Magyar Skóla verses közzöntőiről, a Vett-jegyzetkönyv darabjairól; néhány sort idéz is a Prodomus Comediae-ből.

⁷ ESZÉK ISTVÁN: Rythmusokkal való szent beszélgetés. Kolozsvár 1669.

⁸ Egy a XVII. század első feléből való betlehemes játékot ismertetett és kiadott SCHRAM FERENC: Három történeti betlehemes játék. ItK 1964. 497–502.

⁹ Vö. PIRNÁT ANTAL recenziójával: ItK 1961. 616. BÁN IMRE kiegészítéseivel: I. OK. 1961. 366–369.

és néhány észrevétellel, új adalékkal gyarapítsa a korszak színjátszásáról, elsősorban pedig az iskolai előadásokról formált eddigi képet.¹⁰

*

Dömötör Tekla bevezető tanulmányában felvázolta a XVII. századi magyar dráma fejlődésének útját. A kelet-európai gazdasági, társadalmi, politikai viszonyoknak megfelelően ebben a korban nálunk is elsősorban az iskolai színjátszás volt jelentős, ez helyettesítette a nyugati országok világi, hivatásos színjátszását. Ennek a színjátszásnak Dömötör két fő irányát különbözteti meg. Az egyik az ellenreformációval fellendülő, barokkos, latin nyelvű jezsuita dráma, mely számszerű és technikai fölénye ellenére csak kevéssé hatott a magyar dráma alakulására. „A jezsuiták tudatosan elzárkóztak a magyar nyelv használatától, s egy olyan latin színházkultúrát hoztak létre, amely e században lényegében kívül maradt a magyar nyelvű irodalom fejlődésén.”¹¹ A másik irány a protestáns iskolák színjátszása. Mivel az előadások egyik fontos célja itt is a latin nyelvi oktatás támogatása volt, ezeknek a nyelve is túlnyomóan a latin. A nemzeti nyelv mégis nagyobb szerepet kap náluk, mint a jezsuitáknál. Sem a jezsuita, sem a protestáns dráma „e században nem fejlődik egyenes vonalban, s mint többször is hangsúlyoztuk, inkább egyéni kísérletekről, újrakezdésekről, a kéziratos formánál maradó próbálkozásokról beszélhetünk, mint összefüggő irányzatokról”.¹²

Ezek a megállapítások némi korrigálást kívánnak. A jezsuitáknak a magyar nyelv használatától való tudatos elzárkózása ellen szól pl. az a számos adat, mely azt mutatja, hogy előadásaikban a XVII. század folyamán elég gyakran alkalmazták a vulgáris nyelvet, köztük bizonyára a magyart is. Mikor szélesebb körű nézőközönségre számítottak, a nemzeti nyelvet használták, vagy legalábbis nemzeti nyelven közjátékokat iktattak be játékaikba. Dömötör is említi az 1657-ből Kassáról való *Idvezítőnk szenvedésének példaiat*;¹³ közli az 1668-ból Rozsnyóról származó játék töredékét. Már 1597-ben adtak elő magyar nyelvű betlehemes játékot a sellyei jezsuita rendházban.¹⁴ Juhász Ferenc, Alszeghy Zsolt több, kétségtelenül magyar előadást, közjátékot, betétet sorolt fel tőlük a századból.¹⁵

Bizonyára magyar nyelvűek voltak azok az interludiumok is, melyeket a Kolozsvárott 1684. július 3-án *Gerontius*ról játszott latin darab I. felvonás negyedik, II. felvonás ötödik, III. felvonás harmadik és hetedik jelenete után adtak elő a gimnázium tanulói.¹⁶

A jezsuita rendházak évkönyveinek, a historia domusoknak alapos átvizsgálása, konkrét szövegek várható előkerülése még megváltoztathatja a jezsuiták előadásairól alkotott elgondolásokat.

Egyelőre kétségtelen, hogy a XVII. századból ma ismert magyar szövegmélekek elsősorban a protestáns felekezetekhez kapcsolódnak. Tőlük több XVI. századból származó magyar darabot bírunk, s bár a század utolsó szakaszában, főleg a reformátusoknál, az 1564-i debreceni kánon hatására a hangulat általában a színjátszás ellen fordult, a magyar iskoladráma a latin nyelvűség sokszoros túlsúlya ellenére sem tűnt el teljesen a XVII. században sem, és „úgy

¹⁰ Az RMDE-ben szereplő XVII. századi emlékek kiadása folyamatban van az Irodalomtörténeti Füzetek kiadványaként.

¹¹ RMDE I. köt. 203.

¹² I. m. 232.

¹³ I. m. 229., 237.

¹⁴ SCHRAM I. m. 519.

¹⁵ JUHÁSZ FERENC: A magyarországi jezsuita iskoladrámák története. Szeged 1933. 101–2. ÁLSZEGHY ZSOLT: A tizenhetedik század. Bp. 1935. 205., 216–217.

¹⁶ Author ac vindex Perfidiae sive Gerontius, Deo non minus ac Honorio Caesari rebellis. A Spectabili ac Magnifica Nobili ac Generosa Juventute Gimnasij Romano-Catholici in scenam datus Claudiopoli 1684. die 3 Julij. Eddig ismeretlen színlap a gr. Teleki László lt.-ből. Cluj Tört. Lt. (volt EM lt.) Mikrofilmje: MTA A 640/III.

tetszik, hogy a század utolsó évtizedeiben a magyar nyelvű színjátszás kérdése erősen tudatosodik".¹⁷

De ennél többről, összefüggő, kialakult irányzatról is beszélhetünk! Beszélünk kell ilyesféléről az unitáriusok iskolai színjátszásában! Régóta ismeretesek a kolozsvári unitárius kollégium színjátszó hagyományai. A szenioroktól vezetett feljegyzések¹⁸ emlékeznek meg róla, hogy 1626. márc. 22-én Bethlen Gábor és kísérete tiszteletére komédiát rendezett az iskola, melyet három nap múlva a polgárságnak is bemutattak. 1627. aug. 21-én Aiaxnak Ulyssessel Achilles fegyveréről szóló versengését, 1652. okt. 18-án a bibliai Zsuzsannáról és a két vénekről szóló komédiát, 1669. ápr. 16-án a Jézus szenvedéséről írt tragédiát adták elő. 1680. dec. 30-án a mágnások és polgárok nagy sokasága által megtapsolt darab a gyermekgyilkos Herodesről szólt, 1700. dec. 30-án pedig a Jézus születéséről szólót játszották.¹⁹

Az utolsó eset kivételével, melynek ránk maradt nyomtatott programja is, a darabokról a fasciculások szükségű feljegyzésein kívül nincsenek egyéb emlékeink. A polgárság jelenléteinek és tapsainak kihangsúlyozása két előadásnál is, az utolsónak nyomtatásban is megjelent kétnyelvű műsora alapján feltételezhetjük, hogy az előadások — legalábbis alkalmakként — magyar nyelvűek voltak. Hogy pedig számuk nagyobb lehetett annál, mint amennyit a fasciculások említenek, az a tény bizonyítja, hogy több olyan előadás szövege fennmaradt, melyekről semmi hír sincs a szeniorok feljegyzéseiben. Pedig a *Nativitatis Cunabula*-t a címlap szerint a növendékek az 1696. dec. 11-i vizsganapon adták elő.²⁰ A szenior azonban, amikor a vizsgáról ír, mindössze azt említi meg, hogy azok nagy ünnepélyességgel folytak le, és még eddig soha nem látott tömeg volt rajtuk jelen.²¹ A szenioroknak fontosabb volt a cantatiók, temetések, frequentatiók stb. jövedelmeinek bejegyzése, az elosztásukról való számadás, a különböző fegyelmi esetek, a hallgatók és végzett növendékek személyi ügyeinek megörökítése, mint a vizsgák és előadásokról szóló beszámolók. Vannak évek, hogy szót sem ejtenek róluk, vagy csak igen szűkszavúan. De éppen ezért az 1696. dec. 10-i bejegyzés analógiájára vizsgaelőadás tartására gondolhatunk legalább olyankor, amikor hangsúlyozzák a megjelentek nagy számát, a vizsgálatok sikeres lefolyását, mint pl. 1686. dec. 11., 1691. máj. 27., 1694. dec. 12., 1696. máj. 28.²²

De ha nem következtetésekre, hanem határozott adatokra, szövegemlékekre támaszkodunk, akkor is megállapítható, hogy a kolozsvári unitárius kollégiumban az iskolai színjátszás az egész XVII. századon végighúzódott. A század végén pedig folyamatosak voltak a magyar nyelvű előadások, semmiképp nem beszélhetünk egymástól független próbálkozásokról.

Az előadások ránk maradt szövegemlékei többek közt azért értékes dokumentumok, mert latin és magyar nyelven egyaránt fennmaradtak. Összevetésükből kitűnik, hogy a magyar előadások szövege nem a latinnak egyszerű fordítása. A cselekmény, az események egymásutánja nagyjából egyezik ugyan, de számos mozzanat vagy csak az egyikben, vagy csak a másikban fordul elő, nem szövegszerű egyezés van közöttük, legfeljebb tárgyba vágó átültetésről beszélhetünk. Más volt a latin és más a magyar előadás légköre.

A magyar előadásokat sokkal inkább áthatja a magyar gondolkodásmód; a sajátos magyar, erdélyi viszonyok bennük sokkal jobban tükröződnek, mint a latin nyelvű előadá-

¹⁷ RMDE I. köt. 199.

¹⁸ A KUK fasciculuszainak lelőhelye Kolozsvár (Cluj) Unit. Püspökség irattára. Mikrofilmje: MTA A 635—636.

¹⁹ GÁL KELEMEN: A kolozsvári unitárius kollégium története. (Kolozsvár) 1935. II. köt. 178.

²⁰ „... ad Solemnem Publici Examenis diem exhibentur in Ludo Literario Vnitt. Claud. Anno sacrae Christianae 1696. die Xbris” Vö. KOCZÁNY I. m. 142.

²¹ „Celebratur Examen Generale cum solemnitate si quidem cives nostri nunquam forte a veneranda Antiquitate tanta frequentia adfuere nobis in examine, et duravit per dies tres integros.” Fasc. I. D. 63.

²² Fasc. II. 430, 501, és I. D. 25, 52.

sokban. A *Nativitatis cunabula* című darabban Mária és József beszélgetése a Betlehembe való indulás előtt a kor jogi gondolkodását ölti magára, mikor azon töprengenek, vajon vonatkozik-e rájuk is a császári *convocatoria*, a *serium mandatum*. Mária a *pogácsás tarisznyába holmi cipókat* rak az útra. A pásztorok beszéde erdélyi színt kap, benne a pásztorélet román kifejezéseivel találkozunk. A kis Jézust a *hostáiban* találják meg. Az ördögök születésének hírére rögtön ebédre ülnek össze, hogy a teendőket megtárgyalják, és a latin szövegtől eltérőleg *Dromót*, a korabeli magyar költészet gyakran szereplő alakját riasztja Pluto, hogy Herodes szívét betöltse méreggel.

Az Ovidius *Metamorphoses*-ére támaszkodó előadásokban a magyar szövegezésben a XVII. századvég feudális társadalmának, a közállapotoknak bírálataival találkozunk. Az aranykorban azért voltak boldogok az emberek, mert nem volt *dézsma*, *porció*, nem szolgáltak *konvencióért*. Nem félték *hadnagytól*, *ispántól*, nem voltak *frakciók*, nem dúlt a *bellum civile*; nem ismerték a címeiket, méltóságokat, „urak, szolgák mind egy renden voltak”, „fő s' jobbágy asszonyok együtt kontyolottak”. Ismételten kifakadnak a katonai terhek, a perlődések, a nagy prédálások, a közbiztonság megszűnte miatt. A boldog aranykor kulináris gazdagságának — az egyik darab *János pap országával* azonosítja — szellemes rajzában megcsillan a diákhumor. Gondtalanul éltek akkor a diákok, mellyészttve heverték a kövér kappanok, zabon hizott ludak, „sülve s' töltve jártak az kevér malatzok”. Minden utcában volt egy-egy zsíros konyha, az asztalra pecsenyét hordtak, ebéden, vacsorán feljárt a kocsonya. A Kőmál magától termelt bort, a skóla udvarának közepén hatalmas kásahalom állott tejforrással, körülé pedig bor, sör folydogált. De ez folyt a Szamosban is, és ha eső esett, musttól áradt meg, míg a csatornákból aquavitae csurgott. Most bezzeg nincs kása, búza, fehér kenyér, még kenyér-héj sincs! A declamáló diák figyelemre méltó mozzanattal színezi a jelenetet: a színpadról akarja magát meghívatni vacsorára a nézőközönség soraiban ülő egyik polgárral. Az elképzelt vacsora finom falatairól való álmodozásának jelenetét nem lehet Molière *Fősvényének* a közönség soraiban tolvajt kereső monológjával összemérni, de lényegében ugyanaz a helyzet-komikum érvényesül itt is.

Míndezekről a latin előadások emelkedett, ünnepélyesebb szövegében nincsen szó. Latin nyelven a diákok az előkelő közönséghez, a mágnásokhoz, nemesekhez, a felsőbb egyházi előljárókhöz szóltak, olyanokhoz, mint az 1700. dec. 30-i előadás közönsége volt: a gubernális meg a felesége, a lányok meg a vejük és más előkelőségek.²³

Ezzel szemben a magyar nyelvű előadások közönsége a polgárságból, a város iparos, kereskedő rétegéből, a köznépből toborzódott. Részt vettek rajta a város, talán a környék nem magyar nemzetiségei is. Erre utalnak a darabok román nyelvi kifejezései, az egyikben a szászok, románok dicséretét tartalmazó jelenetek. Ez utóbbiban a román nyelv keveredik a magyarral, majd a szöveg több versszakon át románba vált át.

A magyar előadások merészebb hangját, a humornak és a komikumnak szabódabb érvényesülését, a szórakoztató elemek (közjátékszerű betétek: az apa és fia, a két szomszéd, a testvérek civódása) nagyobb szerephez jutását a hallgatóságnak ez az összetétele szabta meg. De éppen ez a kevésbé mértéktartó hang okozta Kolozsvárott a magyar nyelvű előadások vesztét. 1704. dec. 14-én, *ahogyán eddig szoktak volt gyakoroltatni*, Kapusi Miklós, a szintakszisták kollaborátora, a vizsgák alkalmából egy komédiát adatott elő, melyben csípős utalások voltak a vezetőség rovására. Másnap a rector Kapusit carcerba vetette, a moriót — a bolondos szerep eljátszóját — pedig bilincsekbe verette. A patrónusok testülete négy nap múlva tárgyalta az ügyet, és a következő döntést hozta: „Nyilván van, Kapusi Miklós idején meg hintetet T. fő mesterétől Praeceptor társaival edgjtűt, hogy ezen üdő tájban esendő

²³ „Nativitatem Dni N. J. Christi sub schemate Scenico adumbravi cum classe oratoria, praesente Excellentissimo ac Illustrissimo Regni Gubernale, Uxore, Illustrissimo item Stephano Veselenyi nobili ejusdem generi, nec non incluta sobole Catharina Banfi, aliisque fere innumerabilibus nobilissimis Amp. Reverendiss. clarissimis utriusque religionis viris.” Fasc. III. 78.

Generale Examenen semmi alienumokat, intermediumokat, még tisztességeseket is (melyek eddig szoktak volt gyakoroltatni) cursussaban, Examennyében ne elegyittene; mindazáltal mind fő mestere intése ellen s' híre nélkül, magok tanolo társaitolis meg intetven, különösen producait Actussában sok emberséges emberek jelen lételiben tisztí s' hivatalya ellen cselekedtet; töb helytelen szavai közöt T. Ecclesianknak előljároit böstelen s' illetlen szókkal nevezgetvén. Teczet azert az Ecclesiai Törvényeknek (noha igazsagh szerent társaságbol valo kirekesztet érdemlene) vélle Atyaiképpen bänni, és egyébbel nem büntetnj (jobbulsát varván), első következendő szombatra készicsen egy szép, alázatos deprecatoria oratiot, legh elsőbenis meg követven bötsülletes Patronus Urainkot, az scholarchakat és az egesz Coetust; de praesenti vero eddig valo Collaboratori tisztiböl deponaltassék.

A mi a' Mendicansok dolgát illeti, mivel magok elméjéktől moczkos szokkal illeték Ecclesianknban valo bötsülletes embereket és gyermekeit, azért keményen megh czapattassanak.²⁴

A feljegyzések szerint a kurátorok már több mint egy évtizede rendetlenül adták ki a diákoknak járandóságaikat, a heti osztalékot. Ádáz harc dúlt Kolozsvári Dimén Pál rector és az egyházi előljároság közt bizonyos elszámolási nézeteltérések miatt. Efféle csípős észrevételeket tehettek a diákok a vezetőségre. Az előljároság kemény intézkedéssel lépett fel a magyar előadásokban szokássá vált merész hang ellen. Intézkedésük, a bekövetkező kuruc háborúk, a pestis, majd néhány év múlva a piactéri iskolának az elvétele adja a magyarázatát, hogy a kolozsvári unitárius diákok előadásai évtizedeken át szüneteltek. Ugyanakkor azonban ezentúl is voltak előadások a tordai iskolában. És hogy máshol is a kolozsváriakéhoz hasonló szellemben élt tovább az iskolai játék, bizonyítja Szentmártoni Simon nagyjaitai tanítónak a Kapusi Miklósséra emlékeztető esete. Az 1722. jún. 21-én tartott főtanácsi ülésen olyan komédia írásával és előadásával vádolták, melyben kifigurázta az esperest, kurátort. A főtanács határozatot hozott: „Serio imponáltatik minden tanítómester atyafiaknak, hogy afféle formális comoediáktól abstinalván az arsoknak reguláira és bizonyos Classicus Authoroknak expositioira legyenek egyenest intentusok, afféle haszontalan intervallumokra nem excurrálvár.”²⁵

A kolozsvári unitárius kollégiumnak szövegében is ránk maradt emlékei nemcsak mennyiségileg növelik az iskolai színjátszás emlékeinek a számát, nemcsak a latin—magyar nyelvűség és ebből következőleg a közönség összetételéről vallanak, hanem műfajtörténetileg is tanulságosak. Páresztendő időközökben ismételten előadott játékokról lévén szó, tetten érhető, hogyan fejlődött ezeknek előadásbeli technikája, mennyire tökéletesedett bennük a drámai műfaj. A magyar nyelvű előadások drámaiság tekintetében felette állanak a latinnak. Míg a latin előadást a szereplők csak elrecitálták, a magyarban kihasználták a témában rejlő drámai jelenetelés lehetőségeit. A latinban pl. csak beszélnek arról, hogy az emberek a vaskorban megromlottak, az apa fiával, a szomszédok egymással veszekednek. A magyarban a romlottság bemutatására megjelenítik az apának és fiának összeszólalkozását, a két szomszéd veszekedését, eljártsszák a két testvér birokra kelését. Ezzel nemcsak elevenebbé, érdekesebbé, színszerűbbé tették az előadást, hanem sokkal realiztikusabbá, drámaibbá. A latin változatban a declamáló csak elmondja, hogy a vízözön elpusztította az embereket, csak Deucalion és Pyrrha maradt életben, s ezek Themis tanácsára megújították az emberi nemet. A magyar ezt is nagyrészt dramatizálja. A vízözönt előkészíti Deucalionnak és a bírónak a beszélgetése, akik rosszat sejtének az istenek hangos tanácskozásából. A bíró nyomban kerekelt old, Deucaliont bízza meg, hogy feleségét riassza. Hatásos komikus helyzet alakul ki: ez feléje sem néz a bíró házatájának, ehelyett a maga feleségét menekíti.

²⁴ Fasc. III. 120—123.

²⁵ FERENCZI ZOLTÁN: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár 1897. 22.

Műfaj történetileg fejlődést figyelhetünk meg a *Nativitatis cunabula* témájának első feldolgozása (1696) és a négy év múlva végbemenő újabb előadása között is. Ez utóbbi szövegének hiányában nem lehetséges ugyan szövegszerű összevetést tennünk, de a ránk maradt műsor²⁶ is megmutatja a műfaji tökéletesedést. A második előadás célratörőbb: az „Augustus Császár által régen lött 's Christus születésével meg-ékesítették békesség, a' tizen-hetedik szintén el folyó seculumnak Felséges Leopoldus Római Császár által fel-állított békesség” egyazon voltát akarja megmutatni. A cél érdekében az eredeti huszonegy jelenetet tízre csökkentti. Az előzményeket megrövidíti, elhagyja a napkeleti bölcsek látogatását követő, Jézus életét tárgyaló jeleneteket, s ezzel nagyban növeli a játék egységét. A megmaradt rész sokkal alkalmasabbá vált a dramatizálásra. Kerek betlehemes játékká bővült az 1696-os előadás 9–10. része. A színlap szerint ugyanis az angyal nemcsak jelenti a pásztoroknak Jézus születését, hanem azok „Betlehemben menvén a' Gyermekek-Jézust meg-falálják és vissza menének ditsérvén Istent”. Az udvari ünnepek barokk pompájára emlékeztet, hogy a darab Lipót császár dicsőítése után „a' békességért-való örvendezés Musica zengésével” ért véget, az énekkar zenekísérettel a béke himnuszát adta elő.

Az előző évek gyakorlata alapján, meg minthogy a program kétnyelvű, arra kell gondolnunk, hogy az előkelőknek most is latinul játszották el a darabot, de magyarul előadták azt a város polgárságának is.

Ez a körülmény és az a tény, hogy rövidebb-hosszabb időközökben ugyanazt a témát más, tökéletesebb megoldással hozták színre, azt bizonyítja, hogy az unitáriusok színjátszása nem elszórt kísérletek sorozata volt, nem folytonos újakezdés, hanem folyamatos szokás, élő hagyomány. A darabok írásakor az előző évek örökségére támaszkodtak. Nemcsak az ugyanazon témát feldolgozó előadások szerzői. Az 1696-os *Nativitatis cunabula* nemcsak szerkezeti felépítésében (beköszöntő, a cselekmény summázása, köszönetmondás), hanem nyelvi kifejezésekben, díszítő elemekben is sok rokonságot mutat a *Világnak amaz réghi zürzavarból való eredete . . . és egyetlen állapottjáról* szólóval. Ugyanazokat a pogány mitológiai elemeket használják itt is ékítményül: Jézus születésekor jelen van a szülőanyák védnöke, Lucina, bölcsőjét a nimfák és gráciák rakják teli rózsákkal. A *Christus urunk születése tajban levő bekesegről* szóló rész az arany- és ezüst-kor ovidiusi rajzából ihletődött.

Az iskolai előadások szokása, azok nyelvében a hallgatóság összetételéhez való alkalmazkodás, a téma feldolgozásában a múlt örökségének hasznosítása, a darabok szerkezeti felépítésében, kifejező eszközeiben megfigyelhető analógiák, párhuzamok gyakorisága azt mutatja, hogy a protestáns felekezetek között a XVII. század végén a magyar nyelvű előadásoknak az unitáriusoknál volt legjobban kialakult irányzata. Valóban nem véletlen, hogy a világi színjátszás megeremtésének kísérlete ebből a környezetből indult ki.

Mikor Felvinczi György, a kollégium egykori növendéke (1664–75 között) színjátszási engedélyért folyamodott a császárhoz (1696), bizonyára erre a színjátszó hagyományra is támaszkodott. „Párbeszéd formájában . . . jelenetekbe és felvonásokba osztott komédiák, tragikomédiái játékok” írását gyakorolta ő is, mint amilyen párbeszédbe szedett jelenetek sorozatai voltak a kollégium előadásai. 1693-ban *Comico-tragoedia* címen *megjobbított* változatban nyomtatta ki ifjúkori munkáját, a *Divisio Regnorum Plutonis, Iovis et Neptuni, vullgo Ördögök történetét*.²⁷ Az első kidolgozás szövegének hiányában csak feltételezhetjük, hogy műfaji tekintetben a *megjobbítás* olyasféle tökéletesedést mutat, mint a *Nativitatis cunabula* második változata az elsőhöz képest.

Dömötör a kolozsvári unitárius kollégiumban játszott darabokat nem vette fel az RMDE gyűjteménybe. A népies vallásos drámákkal kapcsolatban megemlékezik ugyan arról,

²⁶ Lelőhelye a kolozsvári Unit. Teol. Könyvtár. Mikrofilmje: MTA A 251/III. Vö. MKSz. 1884. 118. és RMDE I. köt. 237.

²⁷ VARGA IMRE: Egy fejezet a XVII. századi polgári irodalom történetéből (Felvinczi György). ItK 1960. 51–64.

hogy „az unitárius iskolák feljegyzései is gyakran utalnak karácsonyi, vízkereszti előadásokra, melyeknek jó része bizonyára magyar volt; a kolozsvári iskola 1700-ban tartott előadásának programját nyomtatásban is megörökítette”.²⁸ De hogy a programon szereplő darab egypár esztendővel előbb eljátszott és szövegében is ránk maradt előadásnak új feldolgozása, ezt nem említi. Sem ennek, sem az 1698-as előadásnak szövegét nem közli. Ez utóbbiról érthetetlen módon csak annyit mond, hogy 1698-ban a „Poetika Classis alumnusi” egy kis három személyes jelenetet adtak elő; ez az *Oriásoknak az Istenekkel, de leg kiváltképpen Jupiterrel való veszekedések* feltehetőleg Felvinczi *Comico-Tragoediájának* ismeretében, annak utórezgéseként jött létre.²⁹ A fenti jelenet egy hosszú lélegzetű, előadott iskolajátéknak egyik meglehetősen jelentéktelen része. Kétségtelen, hogy az egész darab megérdemelte volna, hogy a régi magyar drámák gyűjteményében napvilágot lásson létezésének pusztá ténye és a fentebb nagy vonalakban vázolt műfaj történeti tanulságai folytán.

Az 1667 karácsony előestéjén Nagybányán előadott, első nyomtatásban is megjelent protestáns iskoladrámát az RMDE a jelen század első évtizedében Dézsi Lajostól közölt ismertetés³⁰ alapján tárgyalja.³¹ Eszéki dramatizált hitvitájának témáját egy egykorú, nagy port felvert szenzáció szolgáltatta. Sabattai Cevi (1626—1676), egy hatalmas területet és a zsidóság nagy tömegét megmozgató szektának a feje és néhány száz híve a darab előadását megelőző évben áttért az izlám vallásra. Hitehagyása — melyet „még a gyerekek is ismertek”, melyen „kárörvendve kacagtak a törökök” — szolgáltatta Eszékinak az alkalmat, hogy a zsidó próféták jövődőléseiből négy hosszú felvonáson keresztül megmutogassa, beteljesültek a Messiásra vonatkozó ígéretek, itt az ideje a zsidók megtérésének, amint ezt cselekszi a dráma polemizáló rabbija is. Minthogy az előadást karácsonykor játszották, Eszéki a négy felvonást megtoldotta a tárgyhoz úgyis illő, Jézus születéséről szóló ötödik résszel. A darabnak Teleki Mihály költségén megjelent példányaiból ma valóban egy sem áll rendelkezésünkre, de megvan Dézsinek a marosvásárhelyi unicumról a századforduló táján készített másolata.³²

*

A XVII. század magyar nyelvű előadásainak adatait gazdagítja egy nemrég előkerült program-nyomtatvány tudósítása.³³ Iglón az 1685. máj. 16-i tavaszi vizsgán a szónoklat és poétika osztály 84 tanulója a lutheránusból katolikussá lett Marci János rectorátusa idején *De Jesu Christo Nazareno* címmel — lehet, hogy Marci szerzeménye volt — latin, német, magyar nyelven tragédiát adott elő.³⁴ A felső-magyarországi német városok iskoláiban is játszottak tehát a latin és német nyelven kívül magyarul is iskolai előadásokat, vagy ahogyan Ladiver példája mutatja,³⁵ legalább magyar közjátékokat. „Löcsén 1694-ben megszólal *Maga siralmas sorsát keseregő magyar Thalía*.”³⁶

Az erdélyi szászok központjából, Nagyszébenből is maradtak ránk a XVII. század végéről adatok és szöveg emlékek magyar nyelvű dramatizált jelenetekből, actusokból, előadott komédiáról.

²⁸ RMDE I. köt. 227.

²⁹ I. m. 222.

³⁰ DÉZSI LAJOS: Egy protestáns iskoladráma a XVII. századból. AÉt. 1908. 610—616.

³¹ RMDE I. köt. 227, 237.

³² Szegedi Tudományeg. Központi Könyvtára ki. Dézsi Lajos hagyatéka: Verskéziratok másolatai 47. sz. Mikrofilmje a MTA A 268/IV.

³³ Pozsony (Bratislava) Lycealna Knižnica. Kézirattár Collectaneorum vol. VIII. (Sign. 15.) p. 585. Dr. Ján Čaplovič, a könyvtár vezetője hívta fel rá a figyelmemet.

³⁴ „Actum Oratorio-Poeticum Idiomatico Latino, Germanico et Hungarico tragice peracturi sunt sequentes Philomusi . . .”

³⁵ ALSZEGHY I. m. 224. VL. RUŽIČKA: Eliás Ladiver mladší Slovenský pedagog. Turčiansky Sv. Martin. 1946. 114—115.

³⁶ RMDE I. köt. 196.

Terjedelmesebb, komolyabb dráma, melyet Szebenben játszottak, a névtelen *Comico-Tragoedia*³⁷ kívül ez ideig nem került elő. Az iskolai előadások egy kezdetlegesebb fajtáját képviselik azok a részben nyomtatásban,³⁸ részben kéziratos gyűjteményben³⁹ fennmaradt emlékek, melyek tárgyban, színrevitelben elütnek más iskolák eddig ismert színjátszó tevékenységétől. Lényegükben párbeszédés jelenetek, dramatizált verses köszöntések, melyekben azonban az egymás után declamáló szereplők egymáshoz kapcsolják mondanivalójukat, a felvett szálát fűzik tovább.

E jeleneteknek drámai szempontból legkezdetlegesebb formája a köszöntő versciklusnak egy fajtája, melyet általában *ritmus*nak neveznek. Néhány declamáló szokványos üdvözlése és jókívánságának elhangzása után hangot változtatnak, tréfálgodásba, a köszöntéstől eltérő témakörbe ugranak át. A *Vett-jegyzetkönyv*nek Zabanius Jánost Hermann nevű fiának születésekor ünneplő versciklusában⁴⁰ a kitérés azzal történik, hogy az egyik declamáló sajnálkozását fejezi ki azért, mert egyesek odahagyják az iskolát, mesterség-tanulásra adják magukat. A távozók éppen ezt dicsérik:

A sok tudos ember már el sem tud élni,
Ha tsak mesterséget nem kezd tanulgatni.

Szóba kerül a szabó, posztócsináló, kalapfestő, kádár, bognár, szíjgyártó, aranyműves, hegedűs, poroszló stb. mestersége, szinte egy kis vetélkedés alakul ki a mesterség-tanulók és az iskolában továbbmaradók között. A *Vett-jegyzetkönyv* egy másik köszöntő versciklusában⁴¹ Franck Györgyöt az egyik tanuló így köszönti:

Mennyi tserép vagyon szebeni házakon,
Mennyi saláta nő az egész vilagon,
S mennyi víz le folj városi utzákon,
Annyi tallért nektek szent György napja hozzon.

Erre replikál a következő versmondó: jó is lenne, más ruhában járnék akkor. A tréfálgatás jogát azonban magának követeli egy Lesch András nevű növendék:

Mert engem Jantsival inauguráltak,
Hogy legyünk mesteri ez ily játékoknak,

és utána Pellionis János valóban az előbb megütött hangnemben folytatja a jókívánságok tréfás, halandzszerű elősorolását.

Drámaszerűbbek az *actus*nak nevezett jelenetek. 1697 áprilisában ilyen, egy nap alatt összecsapott *extemporaneus actussal* jelentek meg a Magyar Skóla tanulói a márc. 9—ápr. 16-i kolozsvári országgyűlésről váratlanul hazatérő Zabanius János köszöntésére. A „déllyesti órákban” itt játszották el a *Prodromus comediaet*,⁴² melynek szerzője valószínűleg Solymosi Nagy Mihály praepceptor volt. Ismételten szóba jön benne egy tervezett komédia előadása,

³⁷ Dömötör i. m. FK 1955. 410—419.

³⁸ SOLYMOSI NAGY MIHÁLY: Genethliacon in Natalem. Szeben 1697. [RMK I, 1495.] Mikrofilmen: OSzK FM2/0116. Obsequium Honore. Szeben 1697. [RMK I, 1511.] Mikrofilmen: OSzK FM2/042.

³⁹ Vett-jegyzetkönyv. Kolozsvár (Cluj) EK 970. Mikrofilmje: MTA A 3/III. (Vö. a 6. számú jegyzettel.)

⁴⁰ 34a—37b.

⁴¹ 41a—44b.

⁴² Vett-jegyzetkönyv 45a—51a.

melyet Zabanius hazajövetelére szántak, de annak bizonytalan időpontja miatt még nem készültek el vele. Mostani megjelenésüknek a célja a köszöntésen kívül éppen a komédia előadására való meghívás — és a jelenlevők mulattatása. Ezért fűszerezik actusukat diákostreffálgózással. Mulatozásról, ivásról álmodozik és beszél a szereplők egy része, akiket mások leintenek, mert most a komédiára kell készülniök. Majd egy magukkal hozott havasi kürtről halandzsálnak, mondanak nagyokat. Túlnyomórészt tizenkettes sorokban hatvan strófán át pereg az egymást váltó szereplők ajkán a rövid monológok sorozata. A bevezető *Cantiót* azonban énekelték, valószínűleg trióban. A szereplők csak egyszer jutnak szóhoz, de szavaik egymásba kapcsolódnak, mindegyikük továbbviszi a felvett szálát, egymásnak replikálnak.

Az *actus*ban emlegetett komédia alig lehetett más, mint a névtelen *Comico-Tragoedia*. Ennek szereplőit sorolja fel a *Vett-jegyzetkönyv*ben máshol olvasható prologus,⁴³ melyet a gyűjteményben közvetlenül megelőz az az ötstrófás *Cantio ad D. Consulem*, mely a néhány levéllel később lejegyzett *Prodromus comediae* szövege szerint ennek énekelt bevezetője volt. A *Prodromus comediae* a *Comico-Tragoedia* előfutára volt, ahogy erre a *prodromus* szó is utal, rövid idővel megelőzte a komédia eljátszását, Ennek előadási ideje is 1697 tavaszára esett tehát,⁴⁴ és nem 1694-ben játszották.⁴⁵

Kevés akció történik, a fellépő személyek inkább csak beszélgetnek, de az igazi drámák módjára, tehát ugyanaz a személy többször is szót kap Solymosi Nagy Mihály *Cantio Valedicatoria* című, nyomtatásban is megjelent kis darabjában.⁴⁶ Négy szerepet duóban, kettőt trióban énekelve játszottak el 1697 telén a szebeni Magyar Skóla grammatikai osztályú növendékei abból az alkalomból, hogy Weber Péter, szebeni bíró fia németországi tanulmányútra indult. Solymosi azt a jelenetet dramatizálta benne, hogyan sikerült a fiúnak legyőznie szülei és testvéreinek az ő külföldi útját megakadályozni törekvő ellenszegülését, és hogyan búcsúztak el egymástól a család tagjai.

A dramatikus forma tekintetében hasonló, de nem énekelt, hanem rövid verses szerepekből álló jelenetben pereg le előttünk az éppen vizsgára készülő Magyar Skóla növendékeinek felsorakozása, átfűtve a vizsganap izgalmaival. A szöveg a *Vett-jegyzetkönyv*ben maradt fenn,⁴⁷ és azért is érdekes, mivel az 1698. máj. 16-i examenre készült, majdnem egy évvel azután, hogy Solymosi kétévi praepceptorság (1696—97) után megvált az intézménytől.

A magyar előadások szokása tehát nemcsak kizárólag az ő személyéhez fűződött. Mégsem lehetett ő utána hosszú életű. A versek már 1697-ben a Magyar Skóla tanulóinak csökkenéséről beszélnek.⁴⁸ 1698 után nem ismerünk rá vonatkozó adatokat.

A főként Solymosi praepceptorsága alatt virágzó magyar játékok abban a kedvező légkörben jöttek létre, mely a század második felében Szébenben a drámai előadások tekintetében megfigyelhető. A szász lutheránus iskola *Matriculája* szerint bevett szokás volt a latin nyelvű színjátszás. Különösen támogatta a színelőadásokat Franck Bálint királybíró, aki irodalmi tevékenységéről is ismert személy.⁴⁹ Az ő anyagi segítségével Kremes János rector idejében (1687—91) keresztényesített Terentius-darabokat adtak elő nagy sikerrel. Kremes néha egész esztendőn át vesződött a színdarabok betanításával, a próbákkal.⁵⁰

⁴³ 32a—33b. Kiad. DÖMÖTÖR, FK 1955. 418 és RMDE II. köt. 91—2.

⁴⁴ A névtelen *Comico-Tragoedia* előadása valószínű idejének Dömötör az 1694-et tekintti. (FK 1955. 418 és RMDE II. köt. 100.)

⁴⁵ A *Prodromus comediae actushoz* áll műfajilag igen közel SOLYMOSSI NAGY MIHÁLY: *Genethiacon* in Natalem (RMK I. köt. 1495.) második darabja.

⁴⁶ A *Genethiacon* harmadik darabja.

⁴⁷ 53b—55a.

⁴⁸ *Meg maradt kevés számú Magyar skóla... Vett-jegyzetkönyv* 20a; *Skótlánk kevés iffiai, miért halgattok?*... I. m. 30b.

⁴⁹ Egyéb írásai mellett *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum*... címmel Szében 1679. (RMK II. köt. 1456.) német, magyar, román versfordításokat adott ki.

⁵⁰ TEUTSCH: *Geschichte des ev. Gymnasiums A. B. in Hermannstadt*. Archiv d. Ver. für. sieb. Landesk. XVII. 70 s köv.

A Magyar Skóla dramatizált köszöntői, dramatikus jelenetei, a vizsgák alkalmával elrecitált versek sokszor emlegetnek *rilmusok*at, *actusok*at, *komédiá*kat, Az egyik exament záró köszönetmondó versben hálával fordulnak azokhoz, akik sokszor felgyűltek gyenge *actusaik* meghallgatására, s kéri elnézésüket, „Ha vétkeesen estenek *comediaink*”.⁵¹ 1697. aug. 21-én, Kőleséri Sámuel köszöntésekor, aki ekkor úgy látszik Solymosi után tanított a Magyar Skólában, az *actusok*, *rilmusok* kialakult szokására hivatkoznak.⁵²

A Skóla ilyen irányú működését szász forrásokból ez ideig nem ismerjük. De szász források alapján nincs tudomásunk az ebben az időben Szebenben működő Magyar Skóláról sem. Solymosi kiadványában *sebeni magyar tanítónak* nevezi magát,⁵³ egyik szerzeményében „Nagy-Szebenben levő Magyar schola”ról beszél.⁵⁴ Egy másik munkáját a *magyar iskola grammatikai osztálya* adta elő a nyomtatásban is megjelent mű címlapja szerint.⁵⁵ A *Vett-jegyzetkönyv* összeírója „akkori Nagy-Szebeni Magyar Praeceptor”-nak nevezi őt, ismételten beszél *Schola Hungarica Cib.*, a *sebeni magyar Skóláról*.⁵⁶ Valószínű mégis, hogy ez az iskola nem önálló intézmény, hanem a szász iskola magyar nyelvű tagozata volt. Itt tanultak magyarul a város és a környék szász polgárainak a gyerekei.

Működését, úgy látszik, Franck Bálint, Weber Péter, Zabanius János támogatták legfőbbsképpen. Ezért ünneplik őket olyan gyakran az iskola tanulói és tanítói. Különösen Zabaniust,

Ki promotora skólánknak,
Mert tanítot Maga hozot
Magyarok közül ide minékünk,
Hogy Nagy Szebenben lenne vezérünk.
Vigadjunk hát!⁵⁷

Máshol így beszélnek róla: „Skólánk édes atyja, 's kedves fautorunk, curad által tanulunk.”⁵⁸

A versmondásnak, a jelenetek eljátszásának a rendeltetése azonban nem csak a város szász vezetőinek és családjuknak az ünneplése, a köszönetmondás volt. Szolgáltáta ugyanazt a célt, mint a korabeli iskolai színjátszás általában: a bátor fellépést, a beszéd-, előadó-készség fejlesztését. De a szász gyerekek nem a latin beszédet, hanem a magyart gyakorolták:

Mert nem arra való e' tréfás magyar szó, hogy róla iteljenek,
Tsak gyermek epüljen, és bátran beszéljen, hasznosak így a versek,
Mert ki it szolni mér, van abban nemes vér...⁵⁹

Szereplésük és a Magyar Skóla fennállása azonban nem keltett osztatlan tetszést. 1697-ben valamelyik *actusuk* miatt olyan „balul ítelt” felőlük még sok barátuk is, hogy „fogadást fogattak”, fél esztendeig „semmit nem indítnak”.⁶⁰ Az 1698-as tavaszi vizsgákat bezáró *Epilogus examenis* pedig mintha nemcsak a vizsgálatok, hanem a Magyar Skóla végét is bejelentené:

⁵¹ Vett-jegyzetkönyv 28a.

⁵² I. m. 20a.

⁵³ RMK I. köt. 1511: „Michael N. Solymosi, Paed. Cib. Hung.”

⁵⁴ Uo. az *Ode hungarica* kezdősora.

⁵⁵ RMK I. köt. 1495.: „Declamavit Classis Grammaticaria Scholae H.”

⁵⁶ 18a, 41a, 20a.

⁵⁷ Vett-jegyzetkönyv 29b.

⁵⁸ I. m. 51a.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ I. m. 21a.

Examenünk 's magyar skolának e' vége,
Melynek vólt, vagon, 's lesz kevés kedvessége,
Nemely előtt viszont nagy becstelensége,
Avagy valakinek erre irigysege.⁶¹

Megpróbálkozik ugyan a reménykeltéssel: Isten segítségével szemben nem árthat az emberek dölyfössége, de okoskodása csupa önmegadó lemondás: Krisztus sem tetszett mindenkinek.

A szebeni Magyar Iskola rövid ideig virágzó előadásainak jelentősége magyar nyelvűségükben és abban a tényben van, hogy teljesen világi jellegűek, praktikus célokat szolgáltak

*

Módosítják-e a tárgyalt jelenségek a XVII. század iskolai színjátszásáról a kutatás eddigi eredményeit? Az új adatok megerősítik a magyar előadások tényét, és kiszélesítik azok területét. A kolozsvári unitárius kollégium olyan intézménynek látszik, ahol hagyományos szokás volt magyarul is rendszeresen játszani. Előadott darabjaik azonban kortörténetileg és műfaj történetileg jelentősebbek, mint irodalmi, művészi tekintetben. Bár fejlődést mutatnak a drámai jelenetelés, a drámaiság felé, lényegileg epikus alkotások, melyekben a szereplők a cselekményt jobbra elmondják, annak részeseivé, alakítóivá ritkán válnak; drámai felépítésről, cselekmény bonyolításról, jellemábrázolásról egyáltalán nem beszélhetünk. Pozitíven kell értékelnünk, hogy kifejezést adnak a korviszonyokkal való elégedetlenségnek, és bírálatokkal illetik a hatalmasoknak, a feudalizmusnak a polgárokra, népre nehezedő erőszakosságait. A történelmi helyzet alakulása a XVIII. század elején véget vet az iskolai előadások hagyományos szokásának, melyből a világi színjátszás megteremtésének csak tisztavirág életű kísérlete hajtott ki.

Új szint képviselnek a nagyszzebeni Magyar Iskola előadásai. A dialogizált köszöntőtől a monológokból összeálló actusokon és mozgalmasabb dramatikus jeleneteken át fejlődnek a dráma felé. Az életből merített, világi tárgyú jeleneteik, komolyabb színjátszó tevékenységük azonban csak rövid ideig virágzott és torzó maradt a magyar színjátszás történetében.

Imre Varga

REPRÉSENTATIONS EN LANGUE HONGROISE DANS LES ÉCOLES AU XVIIIème SIÈCLE

L'auteur se propose de compléter par quelques données nouvelles l'histoire du drame hongrois au XVIIIème siècle et la liste des documents publiés dans le second tome de la collection des Documents Anciens du Drame Hongrois, publiée en 1960. Il s'occupe surtout des pièces qu'on avait jouées dans le Collège des Antitrinitaires de Kolozsvár (Transsylvanie) vers la fin du siècle et il démontre que la représentation des drames en langue hongroise à un public bourgeois et paysan n'était pas seulement fort en usage, mais elle était une véritable tradition vivante. Dans la composition des pièces on profitait des expériences antérieures, et bien que ces pièces ne soient pas de véritables drames au sens actuel du mot, elles montrent l'évolution du genre dramatique vers le perfectionnement et servent de base à G. Felvinczi, qui a fait des efforts pour réaliser le théâtre indépendant de l'Eglise et instruction.

Dans la seconde partie l'auteur traite les *rythmes*, *actes* et *scènes* qui ont été joués en langue hongroise à Szeben (Transsylvanie) par les élèves de la section hongroise de l'école allemande de cette ville saxonne dans la dernière décade du XVIIIème siècle. Comme le sujet a été puisé dans la vie quotidienne, ces déclamations servaient des buts pratiques. Elles ont été suggérées le plus souvent par la gratitude qu'on ressentait envers les dirigeants de la ville qui se préoccupaient de l'école hongroise où leurs enfants apprenaient le hongrois et s'exerçaient dans la pratique de cette langue par des représentations des comédies, actes et scènes dramatisés.

⁶¹ I. m. 56b.